

MEVLÂNÂ DÜŞÜNÇESİNDE GÖKYÜZÜ, GÖK CİSİMLERİ, TABİAT OLAYLARI VE BUNLARIN İNSAN İLE DİĞER VARLIKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Arş. Gör. Bilgehan Bengü TORTUK*

Özet

Mevlânâ'ya göre gökyüzü ve gök cisimleri Tanrı tarafından var edilmiştir. Tabiat olaylarının var edicisi de Tanrı'dır. Gökyüzü, Tanrı'nın aşkıyla, aşk için döner. Mevlânâ, gök cisimlerine ve tabiat olaylarına kutsallık atfetmediği gibi, onların insanın kaderini belirlediği düşüncesini de kabul etmez; fakat bunların tabiattaki bir kısım etkilerinden bahseder. Mevlânâ düşüncesinde bütün gök cisimleri ve tabiat olayları, âlemdeki düzenin ve yaşamın devamı için gerekli görülür ve bunlardaki nizama dikkat çekilir.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca gökyüzü ve gök cisimleri ile tabiat olaylarına, insan zihnini üzerinde düşünmeye sevk eden bazı özellikleri sebebiyle kutsallık atfedilmiş, hatta tanılaştırılmıştır. Bu özellikleri sebebiyle insanın kaderini etkiledikleri düşünülmüştür. Bilimin gelişim sürecine bağlı olarak bunların oluşumları ve özelliklerine dair birtakım araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Keza büyük Türk düşünürü Mevlânâ (1207-1273)'nın eserlerinde de gökyüzü, gök cisimleri ve tabiat olaylarıyla bunların etkilerine dair ifadeler yer alır.

Mevlânâ, eserlerinde mezkûr konulara dair bazen astrolojiye bazen de astronomiye dayalı bilgiler vermektedir. O, farklı konuları ele alırken söz konusu konuları daha çok örneklendirme, metafor kullanmak suretiyle ortaya koymaktadır. Düşünürün, burada Kur'ân perspektifli bir yaklaşım sergilemekle birlikte antik çağ Yunan düşüncesi yanında Mısır ve Mezopotamya düşünceleri gibi klasik dönem düşüncelerinden de etkilendiği görülmektedir.

Tebliğimizde öncelikle Mevlânâ'nın gökyüzü ve gök cisimleri ile bunların etkilerine dair düşüncelerine yer verilecek, daha sonra da tabiat olayları ve bunların tesirlerine ilişkin düşünceleri ele alınacaktır.

1- GÖKYÜZÜ VE GÖK CİSİMLERİ

Gökyüzü ve gök cisimleri, birçok devirde insan hayatına etki eden unsurlar olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak gök ve yıldız haritaları çıkarılmış, burçların insan yaşamındaki etkileri üzerinde durulmuştur. Mevlânâ da kaleme aldığı eserlerinde gökyüzü, gök cisimleri ve bunlara dayalı olarak astrolojiye dair konulardan bahsetmektedir. Ancak o, bu mevzularda genellikle astronomiye ve tasavvufî bilgilere dayanmaktadır.

1.1 Gökyüzü

Mevlânâ âlemi öncelikle varlık ve yokluk âlemi olarak sınıflandırmaktadır. O, varlık âleminin yokluk âleminden meydana geldiği düşüncesindedir.¹ Gökyüzünü, varlık âlemi içinde değerlendirir. Dolayısıyla, gökyüzünün varlık âlemine yokluk âleminden geldiğini ifade eder. Ona göre, gökyüzünü varlık âlemine

* SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dah.

¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. VI, s. 6, B. 24; C. VII, s. 248, B. 3144-3145 ve s. 453, B. 5896. "B" beyit numarasını göstermektedir. Eserin tam künyesi: Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, (trc. Abdülkâki Gölpinarlı), I-VII, Klasik Türk Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

getiren, düşünürün “*din sultanı*” olarak da vasıflandırdığı Tanrı’dır.¹ Gökyüzünün meydana gelişi ise Tanrı’nın ihsanıdır. Tanrı, kara dumana ihsanda bulunmuş ve bu dumandan gökyüzü meydana gelmiştir.² Mevlânâ, bu konuda Fussilet sûresinin “*Sonru duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye isteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de «isteyerek geldik» dediler.*” mealindeki 11. ayete telmihte bulunmaktadır. Ona göre, gökyüzü de diğer her şey gibi Tanrı varlıklarından bir parçadır ve O’nun mülküdür.³

Mevlânâ’ya göre, âlemde bulunan her şeyi ona duyulan ihtiyaç sebebiyle yaratan Tanrı, gökleri de ihtiyaç sebebiyle yaratmıştır. Şayet ihtiyaç olmasaydı Tanrı, kat kat gökleri yoktan meydana getirmezdi.⁴

Düşünürümüz, gökyüzünün bütün dünyayı bir çadır gibi sardığını ifade eder.⁵ Zira gökyüzü, dünyanın etrafında koruyucu bir kalkan görevi üstlenmektedir. Bu şekil bir çadırı Tanrı’dan başkasının kurmasını mümkün görmeyen Mevlânâ, aynı zamanda Akl-ı Küll olmasaydı gökyüzünün kurulamayacağını belirtir.⁶ Diğer bir ifadeyle düşünür, gökyüzünün varlık âlemine gelişini öncelikle Tanrı ilminde bulunmasına bağlar.⁷

Göklerin katmanlardan oluştuğu düşüncesini benimseyen Mevlânâ, onların sayısını öncelikle yedi olarak ifade eder.⁸ Daha sonra da bunlara iki kat daha eklemek suretiyle gökleri dokuz kat olarak kabul eder.⁹ Yapılan bir açıklamada eskilere göre dünyanın kâinatın merkezi olarak kabul edildiği belirtilir. Buna göre, dünyanın çevresinde de birbirini kaplayan yedi kat gök bulunur. Yedi kat göğün her bir katında bir yıldız yer alır. Dünyadan sonra gökte sırasıyla Ay, Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Güneş, Merih (Mars), Müşteri (Jüpiter) ve Zuhal (Satürn) yıldızları bulunur. Bunlardan sonra göğün sekizinci katında burçlar yer alır. Bu göğe burçlar ve sabitler, yani “*başka bir yıldızın ya da güneşin çevresinde dönmeyen yıldızlar göğü*” manasında “*Felek-i Burjü – Felek-i Sevabî*” denilir. Bu göğü kaplayan bir gök daha vardır ki o, içinde hiçbir şey bulunmayan dokuzuncu kat göktür ve ona “*Atlas*” göğü denilir.¹⁰ Kur’ân-ı Kerim’de de göklerin yedi kat hâlinde yaratıldığını belirten ayetler mevcuttur.¹¹

Mevlânâ, şayet gidilecek olsa her bir göğün kalınlığının katedilmesinin beş yüz yıl süreceğini ve bir gökle diğer bir gök arasındaki mesafenin de beş yüz yıl olduğunu ifade ederek göklerdeki ihtişama dikkat çeker. Böylesi bir ihtişama sahip olan göklerin idaresinin Tanrı’nın elinde olduğunu belirtir.¹² Onun bu düşünceleri Kur’ân’daki bazı ayetlere telmihtir.¹³

Mevlânâ’ya göre, gökyüzü düşünme eyleminde bulunmaksızın olduğu yerde sabit durmaktadır. Onu bu şekilde durması için ise ne bir ip tutmakta ne de direkler desteklemektedir. Dolayısıyla o, ipsiz ve direksiz olarak havada öylece asılı durmaktadır.¹⁴

Gökyüzünün devamlı olarak yeryüzünün çevresinde döndüğünü ifade eden Mevlânâ’ya göre,¹⁵ onun bu dönüşü yine Tanrı’nın takdiryledir ve göklerin yaratılmasında olduğu gibi ihtiyaç içindir.¹⁶ Gökyüzünün bu dönüşünü aşka bağlayan Mevlânâ’ya göre, gökyüzü aşklar uğruna, aşk için döner.

¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, C. VI, s. 248, B. 3134-3135. “B” beyit numarasını göstermektedir. Eserin tam künyesi: Mevlânâ, *Mesnevî*, (trc. Veled İzbudak, gözden geçiren: Abdülhakî Gölpinarlı), I-VI, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi Şark-İslam Klasikleri, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

² *Mesnevî*, C.III içinde s. A, satır 11-20; *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 505, B. 6618.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VI, s. 261, B. 2619; C. VII, s. 146, B. 1833.

⁴ *Mesnevî*, C. III, s. 262, B. 3208-3209; C. II, s. 251, B. 3275-3279.

⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 17, B. 164; C. VI, s. 153, B. 1448.

⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 17, B. 164; C. VI, s.307, B.3130.

⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VI, s.307, B.3130.

⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C. V s. 401, B. 5308; C. VI, s. 121, B. 1088; C. I, s. 171, B. 1605.

⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 246, B. 2008; C. III, s. 65, B. 462 ve s. 420, B. 4050; C. VII, s. 100, B. 1234 ve s. 277, B. 3540; C.VI, s. 67, B. 582; *Mesnevî*, C. I, s. 60, B. 755.

¹⁰ *Mesnevî*, C. I içinde s. 388 (mütercimnin notu); *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 54, B. 444; C. I içinde s. 414 (mütercimnin notu); C. VI içinde s. 397 (mütercimnin notu).

¹¹ Meselâ bk. Bakara 2/29, İsrâ 17/44, Fussilet 41/12.

¹² Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, (trc. Meliha Ülker Anbarcıoğlu), MEB Yayınları, İstanbul 1969, s. 194.

¹³ Meselâ bk., Bakara 2/107.

¹⁴ *Mesnevî*, C. II, s. 1, B. 4-5.

¹⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 267, B. 3402-3403 ve s. 71, B. 966; C. II, s. 382, B. 3206.

¹⁶ *Mesnevî*, C. III, s. 236, B. 2903-2906; *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 366, B. 3590.

Çünkü o, Tanrı'ya aşkıdır ve dönüşü aşklardır.¹ Bu sevgiden de bir korku meydana gelir ki, aynı zamanda gökyüzü yokluktaki sevgilinin korkusuyla döner.² Zira seven, sevdiğinden çekinir, bir bakıma korkar. Ancak bu, sevgiden kaynaklanan bir keyfiyettir. Tanrı'nın emriyle dönmekte olan gökyüzü, bu emre uymaz oluncaya kadar dönüşünü sürdürecektir.³ Fakat gökyüzü, Tanrı'nın emrine yine O'nun emriyle uymaz olabilir.

Gökyüzünün şeklinden de bahseden Mevlânâ, onun yuvarlak bir şekilde olduğunu ifade eder.⁴ Ona göre, gökyüzünde herhangi bir parçalanma da olmaz.⁵ Zira atmosferin dünya için bir koruyucu olduğu düşünülürse onun parçalanması durumunda bu özelliğini kaybedeceği belirtilebilir.

Mevlânâ'ya göre, insanın ihtiyacı için var olan ve insan için dönen gökle⁶ yer arasında, mutlak bir ilişki mevcuttur. Yeryüzünde yaşamın devamı için gökyüzünden yağmurun inmesi gerekir. Gökyüzünün verdiği yeryüzü yetiştirir. Gökyüzü yeryüzüne hararet ve rutubet yollar. Dolayısıyla bu ikisi birbirinden ayrılamaz. Mevlânâ'ya göre, gökyüzü ve yeryüzü demirle mıknatıs gibidir.⁷ Mezkûr ilişkiye ilâveten Mevlânâ, gökyüzü ve yeryüzünün etkileşimi sonucunda bunların birbirinin oluşumundaki durumuna da dikkat çeker. Ona göre, göklerin tesiriyle yeryüzü meydana gelirken, yeryüzünün cüzlerine Tanrı tarafından güzellik verilmesiyle de onlar gök hâline gelir.⁸

Mevlânâ'ya göre, gökyüzünün yüksekliği yeryüzüne göre çok yücedir; ancak arşa nispetle gök, aşağıda yer alır.⁹ Bununla birlikte Tanrı, gök kubbenin dışında da nice varlıklar, meydana getirmiştir.¹⁰

Mevlânâ, gökyüzüne dair düşüncelerini ortaya koyarken zaman zaman bazı Kur'ân ayetlerine telmihte bulunmaktadır. Dolayısıyla onun, konuya ilişkin düşüncelerinde kendisine temel kaynak olarak Kur'ân'ı esas aldığı görülmektedir.

1.2. Gök Cisimleri

Mevlânâ, gök cisimlerinden bahsederken sık sık “ *yıldızlar*” ifadesini kullanır ki o, bu ifadeyle genellikle güneş ve gezegenlere işaret etmektedir. Düşünür, bunlara atfedilen kutsallıktan bahsetmesine rağmen kendisi böylesi bir kutsallık anlayışını reddetmektedir.

1.2.1. Güneş

Göğün yedi katının her birinde yıldızlar bulunduğunu belirten Mevlânâ, bu sistem içinde yer alan güneş hakkında da bazı düşüncelerini zikreder. Ona göre, güneşin aslı, bir karanlıktır; ancak Tanrı'nın eşsiz kudretiyle karanlıktan güneş hâline gelmiştir.¹¹ Güneş, dördüncü kat gökte yer almakla birlikte buradan doğar ve âlemi nurlarla doldurur. Dünyada görülen güneş, onun aslı olmayıp, sadece etkisidir. Aslı ise dördüncü kat gökte bulunur.¹² Güneşin tesirinin beş yüz yıllık yoldan geldiğini belirten Mevlânâ, bu ifadeyle dünya ile güneş arasındaki uzaklığın çok fazla olmasına rağmen güneşin etkisinin dünyaya ulaştığı gerçeğine dikkat çeker. Ona göre, Tanrı dilerse güneşin tesirini ortadan kaldıracaktır.¹³

Mevlânâ'ya göre, güneşin hareketi belirli bir düzene göredir. Doğuşu ve batışı bir nizamlardır. Dolayısıyla ne vaktinden önce doğar ne de vaktini geciktirir. Bu düzen içinde güneş, gökyüzünde¹⁴ diğer gök cisimleri gibi bir yörüngede hareket eder. Bu yörüngeden en ufak bir şekilde kayması dünyanın düzeninin bozulmasına sebep olur. Hayatın devamını sağlayan güneş, dünyaya bir parça dahi yaklaşırsa

¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 385, B. 3700; C. V, s. 145, B.1678.

² *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 617, B. 8196.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VI, s. 249, B. 2476.

⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 467, B. 3987.

⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 201, B. 1917.

⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 347, B. 3357.

⁷ *Mesnevî*, C. III, s. 360-361, B. 4403-4405, 4409-4413

⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 222, B. 1799.

⁹ *Mesnevî*, C. V, s. 6, B. 21.

¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 144, B. 1345.

¹¹ *Mesnevî*, C. IV, s. 48, B. 592.

¹² *Dîvân-ı Kebîr*, C. VI, s. 67, B. 583; *Mesnevî*, C. IV, s. 3, B. 30 ve s. 150, B. 1843.

¹³ *Mesnevî*, C. IV, s. 42-43, B. 516, 518.

¹⁴ *Mesnevî*, C. IV, s. 227, B. 2823; C. VI, s. 76, B. 919; *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 203, B. 1873; C. I, s. 238, B. 2223.

artık hiçbir fayda sağlamaz.¹ Bu durumda yer yüzünde hiçbir bitki bitmez, canlı yaşamaz, hatta dünyada bulunan her şey yanıp yok olur.²

Astronomi bilgisine sahip olduğu anlaşılan Mevlânâ, ay ile yıldızların ışıklarının kaynağı olarak da güneşi gösterir.³ O, güneşin bulunduğu konuma göre burçlardan bahsetmektedir. Ona göre, güneşin doğduğu yer kapkara bir burçtur ve burası cisimlere göre doğu tarafıdır. Fakat güneş gerçekte doğmaz, sadece dünyadan o şekilde algılanır.⁴ Işığın yön değiştirerek dönmesi, güneşin bir burçtan diğer bir burca geçmesine göre oluşur. Mevlânâ, güneşin bulunduğu en önemli burcun Hamel yani Koç burcu olduğu kanaatindedir. Ona göre güneş, bu burçta bulunduğu zaman dünyanın canlanmasını sağlar. O, her burçta kutludur; ancak en güzel burç Hamel (Koç) burcudur.⁵ Güneş, Akrep burcuna girdiği zaman ise dünyada sis ve bulutlar artar.⁶ Zira güneş, Akrep burcuna 20 Ekim civarında girip 21 Kasım'a kadar mezkûr burçta kalır ki, bu zaman da mevsimlerden sonbahara tekabül eder. Mevlânâ'nın en kutlu saydığı Hamel (Koç) burcuna ise 21 Mart'ta girer ve 20 Nisanda çıkar. Güneşin bu burca girdiği ilk gün ise baharın başlangıcı olarak kabul edilir.⁷ Esasen Mevlânâ, burçlara bir tür kutsallık yüklememekte, sadece güneşin Koç burcunda olduğu zaman dünyada canlılığın meydana gelişinden dolayı bu zamana vurgu yapmaktadır.

Düşünürümüze göre güneş, bu dünyadaki her şeye canlar bağışlar. Örneğin, meyveler onun tesiriyle tatlılaşır,⁸ gül onunla gül olur, maden onun tesiriyle güzel hâllere girer, göz de onun ışığıyla çevresini görür.⁹ Güneş, yeryüzündeki pislikleri âdeta yutar ve yok eder, onları iyi şeylere çevirir.¹⁰ Bütün bu sebeplerden dolayı güneş, Mevlânâ'nın sözlerinde dünyanın direği, göğün temeli ve definesi olarak kabul edilmektedir.¹¹ Zira o, dünyadaki düzenin ve hayatın devamının en temel unsurlarından biridir ki, Mevlânâ'da bunun çok iyi farkındadır.

Dünyada görülen güneşin bir tane olduğunu ifade eden Mevlânâ, onun gibi başka güneşlerin olmasını da mümkün görür.¹² Mevlânâ'ya göre, gündüz doğan bu güneş, insan için en hayret uyandırıcı varlıklardan birisi olsa da o, mevcudiyeti son bulacak olan bir varlıktır.¹³ Âlemdeki varlıkları, gerçek âlem olarak nitelendirdiği âlemdeki varlıkların bir aksisi olarak belirten Mevlânâ, güneşi de sadece iç âlemi aydınlatan güneşin bir aksisi olarak nitelendirir.¹⁴

1.2.2. Ay

Mevlânâ'nın eserlerine konu olan bir diğer gök cismi de ay'dır. Evrendeki nizama sık sık dikkat çeken Mevlânâ, ayın da güneş gibi bir nizama göre hareket ettiğini belirtir. Mevlânâ'ya göre, ayın gelişi ne vaktinden önce ne de sonradır.¹⁵ Bu nizam içinde bir gecede bütün gök sahasını geçer ve burçları dolaşır.¹⁶

Ayın kendine ait ışığı olmaması sebebiyle ışığını güneşten aldığı bilgisini veren Mevlânâ, onun ışığının zayıflamasını, gündün güne erimesini, yani incelmesini ve yok olmasını tamamen güneşe bağlar.¹⁷ Ona

¹ *Fîhi Mâfih*, s. 55.

² *Mesnevî*, C. III, s. 293, B. 3594; C. I, s. 11, B. 141.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 275, B. 2647.

⁴ *Mesnevî*, C. II, s. 85, B. 1107-1108; C. I, s. 60, B. 750.

⁵ *Mesnevî*, C. V, s. 34, B. 377; *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 50, B. 405; C. I, s. 118, B. 1108-1110.

⁶ *Mesnevî*, C. V, s. 153, B. 1767.

⁷ Scognamillo, Giovanni, *Astroloji ve Yıldız Bilimi*, Karizma Yay., İstanbul 1999, s. 47.

⁸ *Fîhi Mâfih*, s. 236; *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 351, B. 3390.

⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV s. 164, B. 1510 ve s. 366, B. 3539; C. VII, s. 19, B. 249; *Mesnevî*, C. III, s. 56, B. 707-709; C. I, s. 131, B. 1637; C. V, s. 343, B. 4235.

¹⁰ *Mesnevî*, C. VI, s. 213, B. 2697-2699.

¹¹ *Mesnevî*, C. V, s. 15-16, B. 138-142; Mevlânâ, *Macâlis-i Sab'ü*, (trc. ve haz. Abdülbaki Gölpınarlı), Konya Turizm Demeği Yayınları, Konya 1965, s. 51.

¹² *Mesnevî*, C. I, s. 10, B. 120.

¹³ *Mesnevî*, C. I, s. 10, B. 119.

¹⁴ *Mesnevî*, C. IV, s. 245, B. 3058.

¹⁵ *Mesnevî*, C. IV, s. 227, B. 2823-2824; C. VI, s. 76, B. 919.

¹⁶ *Mesnevî*, C. VI, s. 272, B. 3443-3444; *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 238, B. 2223; C. III, s. 203, B. 1874.

¹⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 187, B. 1518; C. III, s. 275, B. 2647; C. I, s. 344, B. 3158.

göre, ay, yeni ay durumundayken güneşe yakındır, bir bakıma onun kucagındadır. Fakat bu durumda iken incedir. Sonradan büyüyerek dolunay haline gelir ki, bu defa da güneşten uzak kalır. Ay, bundan sonra eski ay olur. Sonra tekrar hilâl olur ve iki büklüm bir hâle gelir. Sonra da tekrar dolunay hâlini alır.¹ Ayın mezkûr konumları sürekli devam edip durur.

Mevlânâ, hilâl ile dolunayı aslında bir olarak kabul eder ve farklı olmalarının sadece görünüşte olduğunu belirtir. Ayın bu şekilde görünmesine sebep olarak da onun güneş ışığını az veya çok almasını gösterir. Düşünürü göre, bunların her ikisi de eksiklikten, noksanlıktan uzaktır. Zira ikisi aynı aydır, yani birdir. Hilal, görünüşte noksan olsa da hakikatte noksan değildir. Görünüşteki bu noksanlık belli bir süreçte dolunay hâline gelmesiyle giderilir. Bu hâle gelmek ise eksiksiz olmayı ifade eder.²

Mevlânâ, güneş hakkındaki düşüncelerinde olduğu gibi ayın da burçlar içerisinde gerçek güzelliğini, hoşluğunu Hamel (Koç) burcunda bulduğu kanaatindedir. O, ayın diğer burçlarda da güzel olduğu; ancak gerçek güzelliğin bu konakta, yani burçta kazanıldığını ifade eder.³ Genel düşünce yapısına uygun olarak Mevlânâ, bu konumda bulunan ayı gerçek ay kabul etmez. Ona göre asıl ay mekânsızlık âleminde bulunur. Dünyadan gökyüzünde görülen ay ise yalnızca mekânsızlık âleminde olan ayın aksidir.⁴

1.2.3. Yıldızlar

Güneşin menşesine dair bilgiler aktarırken onun kara dumandan meydana geldiği bilgisini veren Mevlânâ, yıldızların menşesine de değinir. Ona göre yıldızlar, dumandan meydana gelmiştir. Dumanı bu kadar güzel hâllere getiren sonsuz kudret sahibi varlık ise, Tanrı'dır.⁵ Yıldızlar da onların ardındaki gökler, döşenmiş yeryüzü gibi Tanrı'nın avucunda titremektedir.⁶

Mevlânâ, güneş ve ayda olduğu gibi yıldızların da sürekli olarak hareket ettiklerini, belirli bir yörüngede yüzdüklerini, ancak onların ayakları olmaksızın bu hareketi gerçekleştirdiklerini ifade eder. Düşünürü göre, ayakları olmasa da yıldızları bir hareket ettiren, yüzdüren vardır ki bu varlık, Tanrı'dır.⁷ Onlar bir emirle, tedbirlerle sahip olarak, başka bir deyişle Tanrı tarafından tedbirlerle donatılarak vücut bulurlar.⁸ Başboş bir şekilde de hareket etmezler. Dolayısıyla hepsi Tanrı'nın buyruğuna uyarlar.⁹

Mevlânâ'ya göre yıldızların ardında başka yıldızlar mevcuttur. Bunlar yedi kat gökten başka göklerde hareket etmektedirler. Ne birbirlerine bitişik ne de birbirinden ayrı olan bu yıldızların hepsi, Tanrı'nın ışığında durmaktadır.¹⁰

Âlemdeki her şey gibi yıldızların da bir nizam gereğince görünüp kaybolduklarını belirten Mevlânâ'ya göre, bunlar görünmeleri gereken vakitte görünmekte ve zamanları dolunca gözden kaybolmaktadırlar.¹¹ Yıldızlar gök çevresinde döner dururlar, bir konaktan bir konağa giderler.¹² Dünya ise bunların ortasında yer alır.¹³

Mevlânâ'ya göre, yıldızlar da ay gibi ışıklarını güneşten alırlar, bir bakıma ondan gıda bulurlar.¹⁴ Bundan dolayı da vermiş oldukları ışık, güneş ışığından çok daha azdır. Işıklarının az olması sebebiyle de güneş ışığının bulunduğu yerde görünmezler. Bu durumda ise gündüz vakti meydana gelir.¹⁵

Mevlânâ, her bir yıldızın, kendine ait yerde ona verilen görevi yerine getirdiğini söyler. Düşünürü göre, bu yıldızların hiçbirisi kendisine tahsis edilen görevin dışında bir şey yapmaz. Çünkü bunlardan biri

¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 485, B. 6340; *Mesnevî*, C. I, s. 254, B. 3163.

² *Mesnevî*, C. VI, s. 99, B. 1218-1219.

³ *Mesnevî*, C. V, s. 34, B. 377.

⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 164, B. 1511.

⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 77, B. 719; *Mesnevî*, C. IV, s. 48, B. 591.

⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 207, B. 1858.

⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C. V, s. 365, B. 4715.

⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 267, B. 2509.

⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 159, B. 2011.

¹⁰ *Mesnevî*, C. I, s. 60, B. 755-756.

¹¹ *Mesnevî*, C. IV, s. 227, B. 2823-2824.

¹² *Mesnevî*, C. VI, s. 76, B. 920.

¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 238, B. 2323.

¹⁴ *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 275, B. 2647.

¹⁵ *Mesnevî*, C. V, s. 175, B. 2135; C. VI, s. 241, B. 3041; C. I, s. 6, B. 66.

dahi görevi dışında bir şey yapsa yahut görevini yerine getirmese kozmolojik düzen bozulur.¹

Mevlânâ, yıldızların mükemmelliğinden dolayı, onları diğer varlıkların var oluşlarına sebep olarak kabul eden inançlara işaret ederek, yıldızların insanın varlığına sebep görünmesine rağmen gerçekte insanın iç yüzünün, yıldızların bulunduğu gökyüzünün durmasına, varlığına sebep olduğunu belirtir.² Ona göre, yıldızların tesiri yüzlerce yıllık mesafeden gelmekle birlikte bu tesir her an mevcuttur. Fakat Tanrı dilerse, bu tesiri kaldırır.³ Kısacası yıldızlar, varlığın sebebi değildir; aksine insan, yıldızların varlık sebebidir. Onların görevi ihtiyacı gidermektir. Örneğin, onlar çölde de denizde de insana kılavuzluk ederler.⁴

Düşünürümüz, yıldızların birbirlerini de etkilediklerini dile getirir. Ona göre, Müşteri (Jüpiter) yıldızı, Zuhâl (Satürn) yıldızının tesiri altında kalırsa Zuhâlleşir.⁵ Bununla birlikte yıldızlar, buldukları yerlere, konumlara göre burçlara girerler. Örneğin ay, dolunay iken Simâk (Balık) burcundadır. Bu burçta iken ışığını en güzel şekilde yeryüzüne gönderir.⁶ Mevlânâ'ya göre, karanlıkta hayranlıkla izlenen yıldızların güzelliği olağanüstüdür. Ancak onların bu güzellikleri gerçekte, güzellikten sadece bir zerreciktir, onlar sonsuz güzellikten bir parça almışlardır.⁷

Mevlânâ, Zuhâl yıldızının bulunduğu yedinci kat gökten sonra da göklerin varlığını benimser ve burçlara gelen nimetlerin buradan geldiğini belirtir. Ona göre, yeryüzü burcuna yardımlar, su burcuna bağışlar, ateş burcuna ise hararetler gelmekte ve hepsi de bir vericinin ihsanı sayesinde olgunlaşmaktadır.⁸ Bu ihsan verici, sonsuz lütuf ve kudret sahibi Tanrı'dır.⁹

Düşünür, yıldızların da diğer her şey gibi insan için var oldukları kanaatindedir. Ona göre, bunlar insan için döner dururlar ve görevlerini yerine getirirler.¹⁰ Bu yıldızların ardında gerçek yıldızlar vardır. Onlarda ne kutluluk ya da kutsuzluk ne de bir araya gelip etki yapma özellikleri mevcuttur.¹¹

Dolayısıyla Mevlânâ, yıldızlar için belirtilen birtakım özelliklerin yedi kat gökte yer alan yıldızlar için geçerli olduğunu kabul etmektedir. Çünkü o, bu yıldızlar ve gök katmanlarını oluş ve bozuluşa tâbi varlıklar olarak düşünür.

1.3. Gök Cisimlerinin İnsan ve Diğer Varlıklar Üzerindeki Etkisi

Mevlânâ, eserlerinde gök cisimlerinin insan hayatına ve kâinata olan etkilerinden de bahseder. Fakat onun konuya ilişkin düşünceleri, eski toplumlara ait düşüncelerden farklıdır.

Tarihte birçok toplumda güneş, ay ve yıldızlara tapılmış, bunlar tanrılaştırılmış yahut da onlara ve hareketlerine çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Örneğin, Hıristiyanlıkta güneş kültü, büyük önem kazanmıştır. İsa için güneş, iyi ve kötüyü ihata eden ilâhî sevginin bir görünümünü ifade eder.¹²

Eski inançlarda astronomi ve astroloji birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir. Akad astrolojisinde gök ve meteoroloji olaylarından gelecek hakkında bilgi elde edildiğine inanılıyordu. Bu astrolojik hüküm ve tahminler toplumun bütünüyle ilgiliydi. Mezopotamyalıların astrolojisinde her gezegenin kendine özgü özellikleri ya da etki ve manaları vardı. Herhangi bir gezegenin gökte belli bir bölgede bulunması kadar, diğer gezegenlerden birine yaklaşması veya uzaklaşması da önem taşımaktaydı. Örneğin, Merkür gezegeni, özellikle veliahtla ilgiliydi. Satürn, genellikle barış, adalet, nizam ve asayişin temsilcisi kabul ediliyordu. Bu gezegenlerin temsil ettikleri durumlara anlam verilirken, parlaklık dereceleri de göz önünde

¹ *Mesnevî*, C. VI içinde s. A, satır 12-14.

² *Mesnevî*, C. IV, s. 43, B. 520.

³ *Mesnevî*, C. IV, s. 42, B. 517-518.

⁴ *Mesnevî*, C. IV, s. 209, B. 2644.

⁵ *Mesnevî*, C. II, s. 118, B. 1549.

⁶ *Mesnevî*, C. II, s. 33, B. 416.

⁷ *Mesnevî*, C. V, s. 34, B. 377.

⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C. V, s. 430, B. 5839-5840; C. I, s. 179, B. 1690.

⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 179, B. 1690.

¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 347, B. 3357.

¹¹ *Mesnevî*, C. I, s. 60, B. 754-756.

¹² Sankçoğlu, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Yay., Isparta 2002, s. 30-33.

tutuluyordu.¹

Yıldızların insan hayatına olan etkisine dair eski inançlara göre yedi gökteki yedi yıldızın her biri, anne karnına düşen bir çocuğun gelişiminde bu andan itibaren belirli zamanlarda etki ederler. Dördüncü ayda sıra güneşe gelince çocuk canlanır. Dokuzuncu ayda da Müşteri (Jüpiter) yıldızının tesiri altında doğar.² Bu etkiye dair Mevlânâ aynı şekilde, yedi yıldızın anne karnındaki her çocuğa belirli sürede etki ettiğini, güneşin etkisinde ise ceninin canlandığını belirtir.³

Eski Yunandan gelen bir inanca göre, her yıldız bin yıl süreyle etki eder. Bu inanç çerçevesinde Aydevri, dünyanın en kutlu devri sayılırdı. Yine eski bir inanca göre Hz. Muhammed bu devirde gönderilmiştir. Kıyamet de bu devirde kopacak, kıyamet kopmadan önce de birçok fitneler meydana gelecek ve alametler görülecektir.⁴ Mevlânâ da Aydevrinden bahsetmekle birlikte farklı bir düşünceye sahiptir. O, Aydevrine ilişkin daha önceki inançları kabul etmemekte, bu devre bir kutluluk atfetmemektedir. Dolayısıyla o, Hz. Muhammed'in bu devirde geldiği şeklindeki bir inancı da benimsemez. Ayrıca, ayın Tanrı için ve O'nun emriyle döndüğü düşüncesindedir.⁵

Eski inançlara göre, insan hayatına en çok etki eden yıldızlardan bir diğeri de Utarit (Merkür)'ti. Ticaret tanrısı olarak da kabul edilen bu yıldız belâgat, kitâbet, sanat, aynı zamanda hile ve nifak silâhı ile zeka, akıl, anlayış silâhı sayılırdı.⁶ Bu yıldızın adı Yunanlıların Hermes'yle de özdeşleştirilmiş Roma tanrısının adıdır. Onun, tüccarları ve yolcuları koruduğuna inanılırdı.⁷ Mevlânâ, Utarit (Merkür)'in bu gibi etkilerini beğenmeyen, küçük gören insanların aklının kader ve kaza karşısında ise donup kaldığını, aklın o noktada bulunmadığını ifade eder.⁸

Mevlânâ, insan hayatında en etkili sayılan Zuhâl (Satürn) yıldızından da bahseder. Zuhâl (Satürn), astrolojide tabiatı sevdavî, mizacı kuru ve soğuk bir yıldızdır. Seneye hâkim olduğu takdirde sıcak bölgelerde dahi sıcaklık düşer ve her yer çoraklaşır.⁹ Saturnus eski Roma tarım tanrısıdır. Astrolojide insanın aklına hükmeder.¹⁰ Benzer düşünceleri ifade eden Mevlânâ, Zuhâl (Satürn) etkisi olduğunda kuraklık olacağını belirtir.¹¹ Mevlânâ'ya göre Zuhâl (Satürn) ve Utarit (Merkür)'in etkisinde kalarak oluşan aklın hiçbir değeri yoktur. Zira Akl-ı Küll, Tanrı'ya aittir.¹²

Mevlânâ, yıldızların bazı etkilerini kabul etse de daha önce belirtildiği üzere, genel olarak onların insan hayatı üzerindeki tesirlerini kabul etmez. Dolayısıyla o, yıldızların kutlu ya da kutsuz olup olmamalarını benimsemez. Ona göre, müneccimlerin sözlerine itimat etmek de doğru değildir.¹³

Yıldızların insanın kaderini belirlediği inancını kabul etmeyen Mevlânâ, ancak bir kader ve kazadan diğerine kaçan kişinin kurtulacağını belirtir. Ona göre, "terbi" denilen ve müneccimlerce uğursuz sayılan zaman¹⁴ dahi bir insana zarar veremez.¹⁵ Çünkü yıldızların insan hayatını yönlendirme gibi etkileri bulunmamaktadır.

Yıldızların yukarıda belirtilen şekildeki tesirini kabul etmeyen Mevlânâ, onların bu tesirlerinin aşk

¹ Sayılı, Aydın, *Mısrıhlarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 324-325.

² *Mesnevî*, C. I içinde s. 370 (mütercimnin notu).

³ *Mesnevî*, C. I, s. 301, B. 3774-3775.

⁴ *Mesnevî*, C. II içinde s. 303 (mütercimnin notu); *Dîvân-ı Kebîr*, C. II içinde s. 476 (mütercimnin notu).

⁵ *Mesnevî*, C. II, s. 28, B. 353-354; *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 9, B. 63 ve C. II, s. 212, B. 1715; C. IV, s. 368, B. 3559.

⁶ *Mesnevî*, C. II içinde s. 316 (mütercimnin notu); C. III içinde s. 418 (mütercimnin notu); C. V içinde s. 376 (mütercimnin notu).

⁷ Fink, Gerhard, *Antik Mitolojide Kim Kimdir*, (trc. Serpil Erfindik Yalçın), İlyâ Yay., İzmir 2004, s. 277; Grimal, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü – Yunan ve Roma*, (trc. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yay., İstanbul 1997, s. 499.

⁸ *Mesnevî*, C. III, s. 317, B. 3380.

⁹ *Mesnevî*, C. II içinde s. 313 (mütercimnin notu); C. V içinde s. 377 (mütercimnin notu).

¹⁰ Fink, Gerhard, *a.g.e.*, s. 383.

¹¹ *Mesnevî*, C. II, s. 84, B. 1100.

¹² *Mesnevî*, C. V, s. 212, B. 2585.

¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 352, B. 4540; C. II, s. 95, B. 780.

¹⁴ Bir burçta ve aynı derecede bulunan iki yıldız arasındaki uzaklığın gökyüzünün dörtte biri olduğu duruma terbi denir ve müneccimlerce bu saat kutsuz sayılır. [*Mesnevî*, C. III içinde s. 403 (mütercimnin notu)].

¹⁵ *Mesnevî*, C. II, s. 37, B. 472.

tarafından kırıldığını söyler.¹ Ona göre, bu yıldızların üstünde ışığını Tanrı nurlarından alan yıldızlar mevcuttur. İnsanın talihi bu yıldızlarda olduğu takdirde gerçek talihli kişi olur ve yedi göğün üstüne çıkar.² Mevlânâ'nın burada etkisi olduğunu söylediği yıldızlar, maddî anlamda kullanılmamaktadır. O, manevî anlamda bu ifadeyi kullanarak Tanrı katına işaret etmektedir.

Mevlânâ, yıldızların insan hayatı üzerindeki sözü edilen etkilerini reddederken, onların birtakım etkilerini ise kabul etmektedir. Ancak onun kabul ettiği bu etkiler, kaderi belirleme şeklinde olmayıp tabiat olaylarına ilişkin etkilerdir. Onun kabul etmiş olduğu etkilerden biri, yıldızların madenlere olan etkisidir. Bununla birlikte bu etki kabiliyetinin onlara Tanrı tarafından verildiğini ve yine bu etkinin O'nun kudretiyle yeryüzüne ulaştığını vurgular.³ Ona göre, taş en çok tesir eden gök cismi güneştir. Hoş madenlerden biri olabilecek özelliğe sahip olan taşlar, güneşin ziyasıyla oluşumlarını tamamlamakta, değersiz olan taşlar değerli hâle gelmektedir.⁴ Onların bu tesirle değer kazanması ise uzun yılları gerektirir.⁵

Düşünür, bitkilerin oluşumu ve gelişimi için de güneşi gerekli görür. Ona göre, ağaçlar, bağlar güneş sayesinde meyve verirler,⁶ meyveler ise onun sayesinde olgunlaşırlar.⁷

Sonuçta Mevlânâ, insanın sanki varlık ve sağlığına sebep gibi görünen yıldızların esasen onun ihtiyacı için var olduğunu, gerçekte onların var olmasını ve yer aldıkları mekân olan gökyüzünün mesnetsiz bir şekilde durmasını tamamen insanın varlığıyla irtibatlandırır.⁸

2. TABİAT OLAYLARI

Bazı toplumlarda gökyüzü ve gök cisimlerine kutsallık atfedildiği gibi tabiat olaylarına da kutsallık atfedilmekte, tanrılık özellikleri yüklenmekte yahut da insan hayatı üzerinde etkileri olduğuna inanılmaktadır. Özellikle eski dönem toplumlarında benzer düşünceler oldukça yaygındır. Mevlânâ da eserlerinde tabiat olaylarının oluşumundan ve yeryüzündeki etkilerinden bahseder. Ayrıca o, tabiat olaylarının bir kısım etkilerinden de bahsetmekle birlikte onlara bir kutsallık atfetmez. Onun bahsetmiş olduğu etkiler, tabiatın gereği olan etkilerdir.

2.1. Tabiat Olayları

Mevlânâ, tabiatdaki her şeyin, meydana gelen bütün olayların Tanrı tarafından vuku bulduğu düşüncesini benimser. Ona göre bahar ve kış gibi mevsimler, bütün tabiat olayları kendilerine uygun olan her şeyi Tanrı'dan elde ederler. Örneğin, bir kıvılcım, kendisinde bulunan yanma kabiliyetini hem sıcakta hem de soğukta Tanrı'dan elde eder.⁹ Çünkü zikredilen her iki keyfiyet de Tanrı buyruğuydur. Dolayısıyla tabiatdaki her şey kabiliyetlerini veren ve tabiatdaki düzeni kuran, Tanrı'dır.¹⁰

Zamanın yücelip alçaldığını belirten Mevlânâ, bu yücelişin ve alçalışın gece ile gündüz olduğunu ve bir gündeki yirmi dört saatin bir kısmının gece bir kısmının da gündüz konumunda bulunduğunu ifade eder.¹¹ Düşünür'e göre, âlemde meydana gelen gece ve gündüz, gökyüzünün dönmesinden meydana gelir.¹² Bir yerde gündüz olması, her yerde gündüz olmasını gerektirmez, zira o anda birçok yerde gece olur.¹³ Gece ve gündüz birbirine zıt görünseler de aslında onlar bir olup, aynı hakikat etrafında dönerler.¹⁴ Gece ve gündüzün her biri diğerini tamamlar. Çünkü her biri kendi görevini yerine

¹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 598, B.7938.

² *Mesnevî*, C. I, s. 60, B. 756-757.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 181, B. 1720; *Mesnevî*, C. IV, s. 42, B. 514.

⁴ *Mesnevî*, C. II, s. 61, B. 793.

⁵ *Mesnevî*, C. I, s. 208, B. 2592-2593.

⁶ *Mesnevî*, C.I, s. 131, B. 1637; *Fîhi Mâfih*, s. 55.

⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 351, B. 3390 ve s. 336, B. 3539; C. VII, s. 19, B. 249; *Fîhi Mâfih*, s. 236.

⁸ *Mesnevî*, C. IV, s. 42-43, B. 516-520.

⁹ *Mesnevî*, C. IV, s. 95, B. 1175.

¹⁰ *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 435, B. 4184.

¹¹ *Mesnevî*, C. VI, s. 148, B. 1850.

¹² *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 67, B. 553.

¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 175, B. 1617.

¹⁴ *Mesnevî*, C. III, s. 361, B. 4417-4419.

getirebilmek için de diğerine ihtiyaç duyar. Bir günde gece ve gündüzün olması yine diğer şeyler gibi insanın ihtiyacını gidermek için meydana getirilen niteliklerdir. Ayrıca bu durum insanın hayatı fonksiyonlarını ve günlük yaşantısını devam ettirebilmesi için gereklidir.¹

Mevlânâ, en çok etkisi görülen tabiat olaylarından biri olarak mevsimleri göstermekte ve bu konu üzerinde durmaktadır. O, ilkbahar, yaz, sonbahar ve kıştan oluşan mevsimlerin önemli ve gerekli olduğunu kabul etmekle² birlikte en çok önemi ilkbahara atfeder ve onu kutlu sayar. Onu kutlu saymasının sebebi bolluk ve bereket getirmesidir. Yoksa ona bir kutsallık veya uğurluluk atfetmesinden dolayı değildir. Mevlânâ'ya göre su, bulut, ateş ve güneş topraktaki sırları ortaya çıkarır.³ Mevlânâ, daha önce kuruyan dalların baharda yeşermesini kıyametin varlığı için bir delil olarak gösterir. Düşünüre göre, mevsimler sürekli olarak değişmekte olduğundan onların etkileri de zamana göre farklılıklar arzeder.⁴

Mevlânâ, güneşin Akrep burcundan çıkarak Hamel (Koç) burcuna geldiği zaman bahar mevsiminin başladığını belirtir. Ona göre, baharla birlikte gayb âleminden binlerce güzellik de gelir. Tohumlar, hapisneden kurtulmuşçasına toprak yüzüne çıkarlar.⁵ Bahar mevsimi geldiği zaman kış ortadan kaybolarak gizlenir.⁶ Kışın bu şekilde gizlenmesiyle de her yer yeşillere boyanır. Baharın yeryüzünü ısıtması ani olmayıp tedricendir. O, sıcaklığı yavaşça artırır.⁷ Bunların tamamı Tanrı izniyle meydana gelir. Bahar, Tanrı'nın emrini yerine getirdiği için topraktaki sırlar açığa çıkar.⁸

Mevlânâ, topraktaki sırların ortaya çıkmasını sağlayan en önemli faktörlerden birinin de yağmur olduğunu düşünür. Ona göre dünyanın direği, bulutun ağlaması ve güneşin yakmasıdır. Yağmur ve güneşin sıcaklığı, dünyadaki varlıkların gelişimi için gereklidir. Onlar, âlemi hoş bir şekle büründürürler. Ayrıca bunlar dört mevsim için de gereklidir.⁹ Yağmur ve güneş, yere rutubet vererek onu taptaze bir hâle getirir.¹⁰ Mevlânâ, yağmurun yeryüzü için ne kadar gerekli olduğunu belirtmesinin yanı sıra onun oluşumundan da bahseder. Ona göre, yağmurun yağması için gök ve buluta ihtiyaç vardır. Bulutlar ise tabiatları gereği sudur.¹¹ Yeryüzündeki su ısınca buhar hâline gelerek havaya çıkar ve bulutları oluşturur. Havada bulunan buhar tekrar soğuyunca su olur ve yeryüzüne iner. Suyun göklere çıkışı da yavaş yavaş gerçekleşir. Bulut ve sular, bu şekilde cömertleşirler.¹² Bu cömertleşme ise kerem güneşi olan Tanrı'nın nur saçmasıyla olur.¹³ Gökyüzü yağışsız olmaz. Buna bağlı olarak da yeryüzü, nebatatı yetiştirmekten hiç vazgeçmez.¹⁴

Şimşegın ışık saçmasının yol göstermek için olmadığını söyleyen Mevlânâ'ya göre, o, bulutun yağmur yağdırması için bir emirdir ve bulutun yağmurunu nereye yağdıracağını belirtir. Şimşegın ışığı ilk bakışta saf bir nurdan ibaret olmasına rağmen onun özelliği, gözü kamaştırmaktır.¹⁵

Mevlânâ'ya göre, gökyüzünde bulutların hava boşluğunda belirmesi ve küme küme ilerlemesi, şimşeklerin çakmak suretiyle yağmurun yağmasını sağlaması, zamanı gelince bu yağmurların durması, "Akap gitmesi de Allah adıyla, durması da"¹⁶ ayeti gereğince Tanrı izniyledir. Onların tamamını meydana getiren, Tanrı'dır.¹⁷

Mevlânâ, yağmurları faydalı ve zararlı olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre, yağmurların bazıları âleme

¹ *Fihî Mâfih*, s. 324.

² *Fihî Mâfih*, s. 61; *Mesnevî*, C. I, s. 163, B. 2040.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 363, B. 3016.

⁴ *Mesnevî*, C. V, s. 322, B. 3970-3971.

⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 118, B. 1108-1110.

⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 318, B. 4088-4089.

⁷ *Fihî Mâfih*, s. 147-148.

⁸ *Mesnevî*, C. I, s. 41, B. 511.

⁹ *Mesnevî*, C. V, s. 15-16, B. 138-141.

¹⁰ *Mesnevî*, C. III, s. 360, B. 4406.

¹¹ *Mesnevî*, C. V, s. 204, B. 2490-2491.

¹² *Mesnevî*, C. III, s. 257, B. 3151; *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 67, B. 472; C. III, s. 206, B. 1906.

¹³ *Mesnevî*, C.I, s. 41, B. 507.

¹⁴ *Mesnevî*, C. I, s. 290, B. 3627.

¹⁵ *Mesnevî*, C. IV, s. 266, B. 3320; C. I, s. 36, B. 451; C. VI, s. 77, B. 930, 932, 933.

¹⁶ *Kur'ân-ı Kerim*, Hûd suresi 11/41.

¹⁷ *Macâlis-i Sab'â*, s. 67.

güzellikler vermek ve beslemek için yağmakta, bazıları da onu perişan etmek için yağmaktadır. Düşünür, en faydalı yağmurların bahar yağmurları, âlemi bir hastalığa yakalanmış gibi yapan yağmurların ise sonbahar yağmurları olduğunu belirtir. O, bunun sebebinin bahar yağmurunun bağı bahçeyi besleyip yeşertirken, sonbahar yağmurunun ise bozup sarartmasına bağlar.¹ Böyle olmasına karşın, görünüşte her ikisi de aynı yağmurdur. Mevlânâ'nın bahar yağmurlarını mezkûr şekilde niteleyişi, baharda tabiatta meydana gelen canlanma sebebiyle olup, düşünür bu canlılığı vurgular. Diğer taraftan Mevlânâ yukarıda belirttiği üzere aslında hem sonbaharı hem de kışı gerekli görür. Onun, sonbahar yağmurlarını zikredilen şekilde nitelemesinin sebebi, bu mevsimde âlemin âdete ölü olmasıdır.

Dört unsur arasında yer alan havadan ve ateşten de bahseden Mevlânâ, havanın gökyüzünün dönüşüyle hareket etmekte ve dönmekte olduğunu, bu dönme sayesinde de rüzgârların meydana geldiğini belirtir.² Düşünür, tabiatta bulunan ateşin cismanî olduğu, ruhtan ve ruhanî âlemden olmadığı görüşündedir.³ Mevlânâ'ya göre ateş, kıvılcımlarıyla kızıl renkli ve hoş görünmesine rağmen onun yaptığı iş, birtakım zararlara sebep olduğu takdirde karanlık ve kötü bir şey olmaktadır.⁴

Düşünürümüzün, tabiat olaylarını ele alırken dört unsur düşüncesini işlediği görülmektedir. O, burada yeryüzü, yani toprak yanında su, hava ve ateşi de konu edinmektedir. Düşünüre göre, toprak bitkilerin meydana gelmesi için gereklidir; su, yeryüzüne rutubet vererek onu tazeler; hava, bulutları yönlendirir, buharın oluşumunu sağlar; ateş de güneşe sıcaklığını verir.⁵

Mevlânâ'nın ifadelerine göre, onun tabiata bir kutsallık vermediği, ancak tabiat olaylarının, âlemin düzeni ve devamı için gerekli olduğu ve her tabiat olayının birbirini tamamladığı düşüncesinde olduğu söylenebilir. İlâveten o, tabiat olaylarını ifadelendirirken su, hava, ateş ve topraktan oluşan dört unsuru temele almıştır.

2.2. Tabiat Olaylarının Canlılar Üzerindeki Etkileri

Tabiat olaylarının canlılar üzerindeki etkileri, Mevlânâ düşüncesinde bir önceki konuyla bağlantılı bir şekilde genel olarak mevsimler ve yağmurlar çerçevesinde ele alınabilir.

Mevlânâ, bitkilerin canlılık kazanması için yağmuru önemli bir faktör olarak görür. Ona göre yağmur, toprakla birleşince meyveleri, yeşillikleri, renk renk çiçekleri bitirir. Mevlânâ, yağmur bulutlarını Hz. Yakub'a, yeşillikler içindeki gülü de Hz. Yusuf'a benzetir ve gözyaşları döken bulut sebebiyle Yusuf'un yüzlerinin güldüğünü, yani gülün yağmur sebebiyle canlılık kazandığını belirtir. Ona göre, bu yağmur tanelerinden biri inci, biri nerkis olup onlara can verir. Böylece yeryüzü de nimetlerle dolar.⁶ Dal dahi yeşilliğini ağlayan buluttan alarak tazeleşir.⁷

Sonbahar yağmurlarının âlemi harap ettiği düşüncesinde olan Mevlânâ, bu mevsimde milyonlarca dalın, yaprağın bozulmakta olduğunu ve âdeta ölüm denizine gittiğini ve her sonbaharda da bunun tekrarlandığını söyler.⁸ Ona göre, bu mevsim, bağı bahçeyi yakıp yandırırken, bozarken daha sonra bahçelerin yeniden rengârenk olmasını da hazırlar.⁹ Selvinin yücelmesi, gülün gülmesi, bülbülün şakması, güzel meyveler hep sonbahar mevsiminin soğuk solğunun sırrıdır; bunların hepsi sonbahardan hayat bulurlar. Manadan mahrum olan diken bile gülden ayrı görünmemek için hep güz mevsimini ister. Çünkü sonbaharda gülün övünülecek güzelliği örtülür, dikenle gül aynı olur. Bundan dolayı sonbahar dikenin hayatıdır, baharıdır.¹⁰

Mevlânâ'ya göre, yeryüzü sonbahardan itibaren uyumaya başlar. Kış olunca da bazı canlılar soğuktan

¹ *Mesnevî*, C. I, s. 162-163, B. 2037-2039.

² *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 323, B. 3116.

³ *Mesnevî*, C. IV, s. 153, B. 1879.

⁴ *Mesnevî*, C. I, s. 36, B. 450.

⁵ *Mesnevî*, C. III, s. 360-361, B. 4404-4408,4413.

⁶ *Mesnevî*, C. II, s. 84, B. 1094; *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 19, B. 137-138.

⁷ *Mesnevî*, C. II, s. 37, B. 480.

⁸ *Mesnevî*, C. I, s. 151, B. 1892.

⁹ *Mesnevî*, C. I, s. 311, B. 3914.

¹⁰ *Mesnevî*, C. I, s. 235, B. 2922-2924.

korunmak için yerin altına çekilirler ve gelişimlerini orada başlatırlar.¹ Yer, içinde nelerin gizli olduğunu üç ay boyunca belli etmez.² Yeryüzü böylece uyuyup gitmişken yağmurlar onu yavaş yavaş uyandırmaktadır. Yeryüzü, kışın aldığı emanetleri bahar gelince gökten aldığı yağmurla vermeye başlar. Bunlar da artık yeryüzüne bir güzellik verirler.³ Baharın gelmesine işaret, erguvan ve güllerdir.⁴ Kış mevsiminde bunlara ölüm verip, bahar geldiğinde ise yapraklandırıp diriltir, yeşil dilleriyle toprağın içindeki sırlarını anlatmalarını sağlayan, Tanrı'dır.⁵ Mevlânâ, yeryüzündeki bitkilerin suya ve ilkbahara sürekli şükrettiklerini düşünür.⁶

Âlemdeki canlılığın devamı için bütün mevsimleri gerekli gören Mevlânâ, bahardan sonra gelen yaz mevsiminin de baharın getirdiği canlılığın devamını sağladığını ifade eder.⁷ Ancak ona göre, sürekli olarak yaz mevsimi sürüp gitseydi güneş her şeyi yakardı, yanan şeyler ise yenilenmez, yeşerip tazelenmezdi. Buradan anlaşılmaktadır ki, her şey zamanında güzeldir, ölçüsünde olduğu takdirde de faydalıdır. Kış, hoş görünmemesine rağmen canlılığın devamı için gereklidir. Yaz da ölçüsünü aşarsa hoş görünüşünün altındaki birtakım olumsuzlukları ortaya çıkar.⁸

Mevlânâ, her mevsimin canlılar için gerekli olması ve görevinin bulunması gibi gece ve gündüzün de canlılar için büyük bir önem taşıdığı düşüncesindedir. Çünkü ona göre, her zaman gece olsaydı hiçbir iş yapılamazdı. Ya da her zaman gündüz olsaydı baş, göz, beyin, yani bütün organlar şaşırır, özelliklerini kaybeder, böylece hiçbir işe yaramazlardı.⁹ Bu organlar ve diğerleri, gece dinlenirler. Bütün organlar bu dinlenmeyle kuvvet kazanırlar ve bu kuvveti de gündüz harcarlar. Bu kuvvet olmazsa gündüz harcanacak bir şey de olmazdı.¹⁰

Burada Mevlânâ'nın canlılar için mevsimlerin, yağmurun, zamandaki ayınlarmın önemli olduğunu vurguladığını görmekteyiz. O, mevsimlerin canlıların yetişip gelişmesinde etkin bir role sahip olduğunu belirtirken her mevsimin de, zaman diliminin de ölçülü olduğu durumda güzel olduğunu düşünmektedir. Bütün bu tabiat olaylarını meydana getiren, düzene koyan varlığın da Yüce Tanrı olduğunu sıkça vurgulamaktadır.

Sonuç

Mevlânâ, gök cisimleri ve tabiat olayları ile bunların etkilerine dair görüşlerinde tasavvufi ve felsefi anlayışı meczetmekte, temel kaynak olarak da Kur'an'ı esas almaktadır. İlâveten astronomi ve astrolojiji dair birtakım bilgilere yer vermektedir.

Düşünür, gökyüzünü ve gök cisimlerinin varlığını öncelikle Tanrı'nın ilminde bulunmalarına bağlamaktadır. O, gökyüzünün dönüşünün, gök cisimlerinin hareketinin Tanrı'nın aşkıyla, aşk için olduğunu belirtmektedir. Düşünür, bunların oluşumuna ve birbirleriyle ilişkilerine dair birtakım bilgiler vermekte, güneş sistemi dışında başka sistemlerin varlığını kabul etmektedir. Gök cisimlerinin ve bunlarla ilişkili burçların insan ve başka varlıklar üzerindeki etkilerinden söz eden Mevlânâ, bunların insanın kaderini belirleyemeyeceği kanaatinde olmakla birlikte, etkilerini tamamen yok saymamaktadır. Bu etkilerin bir kısım tabiat olaylarında, madenlerin oluşumunda, hayatın düzen ve devamında bulunduğunu benimsemektedir.

Tabiat olayları ve bunların etkilerine ilişkin olarak Mevlânâ, özellikle mevsimler, yağmurlar, yer ve gök arasındaki ilişki ile gece ve gündüz üzerinde durmaktadır. Âlemdeki nizam için bütün mevsimlerin ve tabiat olaylarının bir görevi bulunduğunu ve onların bu düzen için gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

¹ *Fîhi Mâfih*, s. 54.

² *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 171, B. 1517-1518.

³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 264, B. 3366-3368; C. V, s. 67, B. 804.

⁴ *Mesnevî*, C. IV, s. 145, B. 1771.

⁵ *Mesnevî*, C. I, s. 361, B. 4420.

⁶ *Mesnevî*, C. VI, s. 361-362, B. 4544-4546.

⁷ *Mesnevî*, C. I, s. 261-262, B. 3265-3266.

⁸ *Mesnevî*, C. III, s. 293, B. 3594 ve s. 305, B. 3736-3738.

⁹ *Fîhi Mâfih*, s.324.

¹⁰ *Mesnevî*, C. III, s. 361, B. 4420.

Kısacası Mevlânâ, gök cisimlerine ve tabiat olaylarına bir kutsallık atfetmez, dolayısıyla insanın kaderini belirlediklerine dair düşünceleri reddeder. O, gök cisimlerinin ve tabiat olaylarının var edicisinin Tanrı olduğunu ve hepsinin O'nun emrine göre fiilde bulduklarını benimser.